

Волгіна О. О.,
Запорізький національний університет

ЩОДО СТИЛІСТИЧНОЇ НОРМИ В ЛІНГВІСТИЦІ

У статті розглянуто основні теоретичні підходи до визначення поняття “стилістична норма” в лінгвістиці. Виявлено її відмінність від літературної норми та встановлено зв'язок між динамікою стилістичної норми та еволюцією лексико-стилістичної системи мови.

Ключові слова: норма, літературна норма, стилістична норма, лексико-стилістична система.

В статье рассматриваются основные теоретические подходы к определению понятия “стилистическая норма” в лингвистике. Определяется ее отличие от литературной нормы и устанавливается связь между динамикой стилистической нормы и эволюцией лексико-стилистической системы языка.

Ключевые слова: норма, литературная норма, стилистическая норма, лексико-стилистическая система.

In the article the author examines the main theoretical approaches to the notion of the “stylistic norm” in linguistics. The author defines the signs of its difference from the literary norm and makes the connection between the dynamics of the stylistic norm and the evolution of the lexical and stylistic system of the language.

Key words: norm, literary norm, stylistic norm, lexical and stylistic system.

Об'єктом наукової рефлексії цієї статті є стилістична норма сучасної французької мови, віддзеркалена в тлумачних словниках кінця ХХ – початку ХХІ ст. **Метою** розвідки є встановлення відношення літературної і стилістичної норм, виявлення варіативності норм та їх динамічного характеру в мовленні, що призводить до появи в мові різноманітних стилів, регістрів, систем як функціональних одиниць. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: 1) проаналізувати та систематизувати існуючі в науковій літературі підходи до розгляду стилістичної норми; 2) з'ясувати об'єм поняття “норма” та виокремити її види; 3) схарактеризувати ознаки стилістичної норми.

Питання норми залишилось сьогодні дещо поза увагою лінгвістів [9, с. 5] у зв'язку зі зміною парадигм наукових досліджень у бік когнітивності, комунікації, прагматики. Разом із тим, воно є центральним для будь-якого лінгвістичного опису, адже традиційно висвітлення саме норми, її розуміння, передує та зумовлює дослідження особливостей слововживання.

Для вирішення питання як виникає поняття норма доцільно звернутись спочатку до проблеми стилістичної диференціації лексики у будь-якій мові.

Укладачі словнику Lagousse під нормою розуміють взірць слововживання, що відповідає встановленому правилу; критерій чи принцип згідно з яким співвідноситься будь-яке оцінене судження (моральне чи естетичне); правило, яке визначає умови реалізації певної дії [10, с. 693].

Як взірць правильного використання мовних засобів, норма присутня в мові у якості її обов'язкової і суттєвої властивості, а саме, виступає як певний регулятор при виборі з декількох рівнозначних у смислового відношенні можливостей. Коли норма описана і оформлена, вона з'являється у відповідній кодифікованій формі у вигляді образів зафіксованих у граматиках і словниках. Таким чином, і грамика, і лексикографія лише знаходять і описують норму, ґрунтуючись на аналізі мовної дійсності, однак, не створюють її.

Норма – це діалектична категорія, яка еволюціонує разом з розвитком мови, зумовленого соціально-економічним і політичним розвитком суспільства, її носія. На думку лексикографів, норма – це, насамперед, дещо об'єктивно існуюче у самій мові, це мовна реальність [4, с. 142]. Вона існує у будь-якій мові, навіть у місцевих говорах і діалектах, а не лише у літературній мові.

Розуміння норми у різні періоди розвитку мовознавчої науки було неоднаковим. Наприклад, “le bon usage”, стає нормою французької мови у ХV-ХVІ ст., проте, певні риси даної норми зберігаються й у сучасній французькій мові. На згаду жорсткій нормованості мови, розуміння норми як історично незмінного феномену прийшло її розуміння як багатоаспектного, лабільного явища, яке постійно еволюціонує та зазнає глибокі перетворення особливо в епоху значних соціально-історичних змін у суспільстві [6, с. 31-44].

Джерелом, основою тлумачного словнику національної мови у будь-якій його частині (у вимові, значенні, стилістичних позначках, тощо) постають факти мови, а саме, розповсюджений в даний момент у даному мовному колективі узус, мовна дійсність, що зафіксована у картотеці словнику.

Як відомо, багато факторів беруть участь у формуванні норми й усі відіграють важливу роль – власне лінгвістичний, соціальний, психологічний, історичний, культурний тощо. Саме різноманітність факторів примушує лінгвістів говорити про різні норми загальнонаціональної мови: норму мови, літературну норму, загальну норму (К.А. Долинін), норму мови, літературну норму, нейтральну норму, комунікативну норму, стильову норму (З.І. Хованська) і т. п., але у широкому смислі норма – це “сукупність загальноновизнаних традиційних реалізацій структури мови” (С. Косеріу).

Розуміння норми мови, яке ми знаходимо в авторитетних джерелах як “сукупності стійких традиційних реалізацій мовної системи, відібраних і закріплених у процесі суспільної комунікації” [2, с. 337] дає загальне уявлення про сутність цієї категорії й вимагає уточнення щодо розрізнення норми мови як сукупності усіх притаманних даній мові вживань на конкретному етапі її розвитку, і норми мовлення, які можуть бути скільки завгодно диференційованими.

Так, на думку Ф. Гаде потрібно розрізнити об'єктивну норму, видиму й очевидну, і норму суб'єктивну, систему цінностей, що історично склалися [7, с. 28]. У першому випадку, термін “норма” пов'язується з прикмет-

ником “правильний, стандартний, належний, призначений”, відображає ідею частотності та відання переваги у використанні, й може бути вживаним у множині, на протиположний випадку, який відображається термінами “нормативний” та “нормований” і відповідає оцінному вживанню (суб’єктивній нормі, яка також може бути названою фіктивною або умовною). Діхотомія між об’єктивною та суб’єктивною нормою дозволяє протиставити похідне продуктивне знання наднормі (*supnorme*). Таким чином, суб’єктивна норма нав’язує мовцям обмеження, обов’язкові правила, яких вони суворо дотримуються та які дають підстави судити про їх головні цінності, справжнє ставлення, який би спосіб мовлення вони не обрали. Ця суб’єктивна (чи стилістична) норма спирається на об’єктивну (загальну, літературну) норму, адже причина її існування все ж таки соціальна за своєю суттю.

Розуміння стилістичної норми виходить з того, що окрім нав’язування правил певними установами, слід мати на увазі її прихований характер: будучи глибоко інтеріоризованою, внутрішньою вона сприймається мовцями, навіть тими, хто її не дотримується. Це, зрештою, може бути можливим визначенням лінгвістичної спільноти: не вловима подібність у практиці використання мовних засобів, а розподілення цінностей, позитивних чи негативних. У цьому сенсі, норма, яку іноді називають “еталонною” (*de référence*), взірцевою має за мету укріпити соціальну об’єднаність.

Ж. Буте у своїй роботі “Соціолінгвістика” [8] розрізняє два типи норм мови: приписуючу (*prescriptive*) та описуючу (*descriptive*). Будь-яке відхилення по відношенню до прескриптивної норми розглядається як помилка, у той час як дескриптивна норма доводить співіснування різних норм використання однієї мови.

Відтак, Б. Мюллер пропонує відрізнити:

а) релятивну норму або ситуативну по відношенню до ситуації мовлення/дискурсу, що залежить від ситуації мовлення та функціонує відразу ж, і норму абсолютну, повністю незалежну від розташування елементів ситуації, перша й безпосередня мета якої – забезпечити щонайкраще взаєморозуміння;

б) норму індивідуальну та норму соціальну колективну, загальну, по відношенню до кількості учасників;

в) норму приписуючу, ідеальну та норму стилістичну або норму вживання, по відношенню до дійсності, правдивості, вірності [11, с. 204].

Відтак, одним із різновидів норми є стилістична норма, якій приділяли увагу і радянські лінгвісти. У своїй роботі М.М. Кожина доводить, що “стилістичні норми – це загально прийняті реалізації закладених у мові стилістичних можливостей, які історично склалися і разом із тим закономірно розвиваються, зумовлені цілями, задачами і змістом мовлення певної сфери спілкування; це правила найбільш доцільних у кожній сфері спілкування реалізацій принципів відбору та поєднання мовних засобів, що утворюють необхідну стилістико-мовленнєву організацію” [1, с. 96]. З цього випливає, що стилістичні норми детальніші за загальномовні, вони суворіші й тонші за них. Водночас вони й вільніші за перші, і більшою мірою дають простір для індивідуальної творчості. Функціонально-стилістичні норми – це норми реального використання мови у даній сфері суспільного життя і у той самий час правила, а також прийоми мовленнєвої творчості, що відповідають конкретним задачам і цілям комунікативного характеру.

Отже, напрямок та характер розвитку різноманітних функціональних стилів регламентується стилістичною (функціонально-стильовою) нормою, під якою маються на увазі правила використання мови у мовленнєвому утворенні, які є прийнятими у даній сфері спілкування (функціональному стилі) і відповідають найвищій ефективності цього спілкування [3, с. 46]. На відміну від загально літературної норми, що регулює взаємодію функціонального стилю з другими та збереження його належності до однієї й тієї ж мовної системи, стилістична норма направлена на внутрішньо-стильові процеси, які покликані підвищувати ефективність мовлення сфери спілкування.

Як відомо, кожному стилю притаманні свої специфічні забарвлені лексичні засоби. Вживання цих засобів регулюється стилістичними нормами. Стилістичні норми не можна протипоставити літературними нормам. Вони є різновидом літературних норм, але мають свої особливості, у тому числі функціональні. У зв’язку з цим у роботах А. Н. Кожина, В. Д. Бондалетова, М. М. Кожини, М. М. Нестерова та інших прийнято розмежовувати загальнолітературні або загальномовні норми і стилістичні норми. Теоретичні основи розмежування літературних норм двох типів сформувались у роботах А. М. Пешковського, Л. В. Щерби, В. В. Виноградова, Г. О. Винокура, Ф. П. Філіна, С. І. Ожегова, В. Г. Костомарова, Б. М. Головіна, інших мовознавців і не викликають заперечень.

Можна повністю погодитись з У. Лабовим, який виділяє норму мови (категоричні, суворі правила слововживання) і норму мовлення (нестійкі, змінні правила). Вчений стверджує, що кожен стиль, кожен регістр мови має свою норму. Маргінальні регістри (підсистеми, субкоди, підстили і т. д.) також мають свою норму, по відношенню до якої літературна мова буде поза нею, різким відхиленням від неї. Дане поняття норми мовлення зумовлює та регулює процеси соціальної та стилістичної диференціації лексики мови.

Отже, різноманітність мовленнєвих норм породжує різноманітність існуючих у розвиненій національній мові систем (або підсистем, регістрів тощо). Такі системи мовних засобів отримали назву стилів. Кожний стиль характеризується своєрідним лексичним набором, і “ядром” такого набору служить певний склад стилістично забарвлених елементів, навколо яких групуються всі інші і який маркірується в словниках відповідною позначкою.

Характер і ступінь стилістичного розшарування літературної мови, що визначаються значною мірою мовною нормою, знаходяться у безпосередній залежності від тих комунікативних сфер, в яких використовується ця мова, а також від тих функцій, які вона виконує у тій чи іншій формі.

Безумовно, різні класифікаційні принципи, що лежать в основі стилістичного членування та пропонуються окремими лінгвістами, далеко не випадкові. Вони відображають неоднорідність стилістичних диференціацій літературної мови. Ця неоднорідність обумовлена, насамперед, гетерогенністю тих факторів, що породжують різні види стилістичного членування (сфера комунікації, функція і зміст комунікативного акту, форма комунікації, типова соціальна ситуація спілкування, експресивний “рівень” спілкування й інші).

Лінгвістичні ознаки, котрі створюють відповідні розмежування, за свідченням більшості дослідників (В. В. Виноградов, І. В. Арнольд, Г. О. Винокур, О. І. Москальська, Є. Ф. Петрищева, О. Соважо, Ж. Марузо, К. Штольц) знаходяться в основному у сфері синтаксису і лексики. Дані ознаки відзначаються певною вибірковістю по відношенню до окремих пластів мови і не охоплюють усієї сукупності явищ, що відносяться до реалізації певного стилю.

Так, розвинені національні мови, до яких відноситься і французька, характеризуються внутрішньою розмежованістю, неоднорідністю, більш того, складаються з певної сукупності диференційованих форм існування, які називаються мовними варіантами [5, с. 73].

Таким чином, усі стилістичні процеси слід розглядати в аспекті норми, так як вживання мови підпорядковується нормі загальномовній, літературній, стилістичній. Стилiстичні норми – це правила, закономірності реалізації мовної системи відповідно до вимог функціональних стилів мови, які відображають, з одного боку, традиції слововживання, а з другого, оцінне ставлення носіїв мови. Разом із тим, тільки на підставі норм єдиної літературної мови і певного “нормативно стильового еталону” здатні розвиватись – і усвідомлюватись мовцями – стилістичні засоби мови, їх функціонування та стилістико-мовленнєві системи у мові.

Підсумовуючи, зазначимо, що стилістична норма є об'єктом постійної наукової атракції, оскільки вона, як і літературна норма, відображає динаміку розвитку мови. Перспективи подальшої роботи полягають у системному вивченні стилістичної норми сучасної французької мови на соціокогнітивному рівні.

Література:

1. Кожина М. Н. Стилистика русского языка : [учебник] / Маргарита Николаевна Кожина, Лилия Рашидовна Дускаева, Владимир Александрович Салимовский. – [изд. 2-е, доп.]. – М. : Флинта : Наука, 1993. – 464 с.
2. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Большая государственная энциклопедия, 2002. – 709 с.
3. Солганик Г. Я. Стилистика текста : [учеб. пособие] / Григорий Яковлевич Солганик. – М. : Флинта, Наука, 2007. – 256 с.
4. Ступин Л. П. Лексикография английского языка : [ученик] / Леонид Павлович Ступин. – М. : Высшая школа, 1985. – 168 с.
5. Теоретические проблемы социальной лингвистики. – М. : Наука, 1981. – 364 с.
6. Alexéyève A. Essai de stylistique contrastive / Anatole Alexéyève. – Vinnytsia : Nova Knyha, 2010. – 456 p.
7. Gadet F. La variation sociale en français : nouvelle édition revue et augmentée / Françoise Gadet. – P. : Ophrys, 2007. – 186 p.
8. Boutet J. Langage et société / Josiane Boutet. – P. : Seuil, 1997. – 62 p.
9. La norme lexicale / Etudes rassemblées par G. Siouffi et A. Steuckardt. – Montpellier : Université Paul-Valérie Montpellier III, 2002. – 269 p.
10. Le Petit Larousse Illustré. – P. : Larousse, 2008. – 1812 p.
11. Muller B. Le Français d'aujourd'hui. – P. : Klincksieck, 1985. – 302 p.